

חוספת ל'דפי ינור' - יום ה', י"ג תשרי תש"ן - 12.10.89

שלושים למותה של רחל רודן ז"ל

יום ו', י"ד תשרי תש"ן - 13.10.1989

תְּחִלָּה בּוֹכִים.

אַחַר-כֵּן הִבְכִּי פְּנִימָה מִחֻלָּה.

אַחַר-כֵּן זוֹכְרִים דְּבַר אֶחָד וְיָחִיד:

אֶת רוֹחָהּ.

וְאִין אוֹמְרִים דְּבַר

אוּ מְדַבְּרִים עַל גִּשְׁס וְעַל מַה-נִּשְׁמַע.

וְעַל מִשְׁהוּ עוֹד. וְעוֹד עַל מִשְׁהוּ.

וְהַאֲזִין בֵּין כֹּה לֹא תִשְׁמַע.

וְשׁוֹתְקִים.

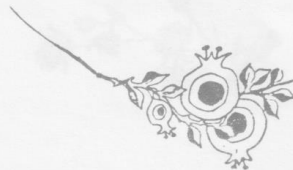
וְקָמִים מִן הַכֶּסֶף. וְיוֹשְׁבִים. וְקָמִים. וְשׁוֹבִים.

וְיֹדְעִים דְּבַר אֶחָד וְיָחִיד:

לֹא תִשׁוֹב.

עיבוד שירו של

אברהם חלפי



רחל – רוחלה ילדתנו – בתנו

הלכת ולא תשובי לעולם, לעולם. רציתי להאמין בנס, בטחתי בו והוא לא קרה. ואת פשוט אינך.

ראיתך בערב האחרון ביסוריק הקשים, ועל ידך אחותך נועה וחברותיך הקרובות, ואני בצד – מרוחקת מורחקת – שלא אראה את סבלך הלא אנושי, שלא "אסבול" חלילה, באין יכולתי לחושיע. הרי היית קודם כל שלי ורק שלנו. באיזו זכות מנעתם את זאת מאיתנו? ובשעה שתיים לפנות בוקר, קראה לנו נועה לראותה בפעם האחרונה חיה ולחיפרד ממנה. היגענו. היא כבר לא נשמה (גם זה בחסד, לא בזכות).

היית כה שלוה, חמה, כה יפה, יופי מיוחד קורן – שמימי, רק לא נשמת. לא עזרו הנשיקות והלטיפות שלנו, עזבת אותנו לתמיד, לתמיד.

ולא תראי את בניך בהתפתחותם, יחד עם אברהם (שכה אהבת וכה הערכת אותנו), ולא תדעי שמחה וצער גידול בנים, ולא תעבירי את איתי לכיתה א', ולא תהיי במסיבות בר-המצווה, ולא תלווי אותם לצבא, ולא תדאגי להם, פן חלילה קרה להם דבר. ולא תהיי בחתונתם, ולא תכירי את הכלות ולא תדעי מה זאת שמחה להיות סבתא, להחזיק נכד ביד.

ולא תצאי לטיולים של החברה לידיעת הארץ, שכה נהנית מהם, ולא "תראי עולם" עם אברהם, כשהילדים יתבגרו, כפי שחלמת תמיד. ולא תלווי אותנו לקבורה, כיאה לבת. (ואנו בני 79, בריאים להכעיס, כאילו שגולנו ממך את השנים. זה אכזרי ביותר). גם לא תשתתפי בשמחות של משפחתך הענפה, ולא בשמחת ידידיך הרבים וגם חלילה, בצערם.

איך נמשיך רק בזכרונות?

כל זמן שאנו חיים, את חיה עימנו ובנו.

בתודה אזכור את כל אלה שעזרו לה במסירות ואהבה.

אמא

הרבה שנים הלכתי לבית הקברות וליוויתי את חברי יגור וחייליה בדרכם האחרונה. ראיתי והשתתפתי בכאבם ואבלם של כולם. כאשר זה נפל עלי, הייתי המום, לא ידעתי איך אני אעמוד בזה. אני האבא, הסבא, אעמוד ליד הקבר הרענן של בתי רחל. במשך חודשים חששתי והסתגלתי והאמנתי לדבריה ש"הכל בסדר, אני ניצחתי את המחלה", רחל היתה אומרת לי. "אם אינך יכול לבוא עם בת צחוק על השפתיים אל תבוא". לא ידעתי את חומרת המצב עד ימים אחדים לפני הסוף המר. לא הייתי מוכן לאפשרות כזו. בלילה קראו לנו לבוא ולהגיד שלום. והנה היא ללא רוח חיים. אצילה, יפייה, עם בת צחוק על השפתיים. ותאמין שרחל הלכה מאיתנו לנצח. נישקנו וליטפנו אותה ופרצנו בבכי מר. איך אשלים עם זה שכל מה שנשאר הוא מקום מנוחה? צריך למצוא כוח לעזור לנכדים. תמונתך תישאר איתי עד יומי האחרון.

אבא אריה



לבתנו זו שמור מקום מיוחד בתוכנו. אם נמשיל את משפחתנו לגן, שיש בו כל האלמנטים המרכיבים אותה: עצים, שיחים ופרחים וגם שבילים להלך בו וגנן המשקה ומטפל בו – בכל זאת הגן אינו מושלם בלי ציוץ צפורים. בתנו זו, במשפחתנו, משולה לציפור בגן (את המשל שמעתי מפי טבנקין, לפני 30 שנה). אנו מאחלים לך כי תמיד, בכל חברה, ובמשפחתך העתידה, תשמרי על היעוד הזה.

תאם – תנח

מתוך חוברת מחזור כ"א – 18.3.66

אנגליה

ממכתב של קתלין – אחיינית של אריה

קיבלתי היום את הידיעה המרה והתיישבתי מייד להיות איתכם במחשבותי ותפילותי. ליבי איתכם באבידה הכבדה הזו.

נר נכבה בעולמנו.

זכרונותי מכל קרובי בישראל הם תמיד איתי, אבל במיוחד עומדת לפני דמותה של רחל בכל יופייה. אני זוכרת עד כמה שהיתה קרובה אליך.

יופיה הרוחני, כמו אופייה, הקרין גם על אחרים. אני משוכנעת שהיא נתנה הרבה גם לכם.

חייה נמשכים בבניה ובמשפחתה.

כל זה אינו יכול לנחם, כאשר אבלים על איש קרוב שנפטר טרם זמנו. אני משוכנעת שהייתם מוכנים לתת את חייכם תמורת חייה. אני מקווה שבאור שקרן מאישיותה, יקל עליכם לשאת את זכרה בחדשים המרים שיבואו. אל תשברו, היו חזקים כדי לעזור לבני משפחתה שנשארו בלעדיה.



נחמני כרצונך, אוכל שאת זאת. אלו הן נדבות המלל טובות-הכוונה אך גם כל ההטפות, מברוא אל את האדם, לא עשה את המוות שונה מן המוות.

איחוד נשמותו סלח לי, אך אני, הארצי והחולש, אמסוד כל המגיע לי מארץ החלומות בעד מגע ידה על לחיי.

אלמותיותי? אני מרגישה, יודעה, מי יפקפק בה לאחת שכמותה? הלא זוהי תמצית סודו של המכאוב, היא בת-אלמות ומרוחקת ממני.

תלולית צרה יש בבית-הקברות אך בדוחק תעצור ילד במרוצו, ואולם לי ומחשבותי נרחבת היא מאין-סופו זרוע הכוכבים של החלל.

מתוך הספר "חיים עם השכול"

מסר: אריה רותם

ידידות עמוקה

לכתוב על רחליה בלשון עבר, קשה, כואב, מוזר ובלתי נתפס ומידי יום כמעט אני מוצאת את עצמי מדברת עליה כעל אחת שעדיין נמצאת איתנו ובתוכנו.

המפגש בינינו התרחש כשרחליה נתבקשה לתרום את חלקה בחינוך, ונענתה לפניית המוסדות, למרות שהיה עליה לצאת ממקום עבודה שהיתה מאוד קשורה אליו – המשתלה.

ה"קליק" בינינו היה די מהיר, וכך התפתח לו "רומן" שנמשך לאורך שנים ארוכות, ידידות עמוקה שהיתה בנויה מהרבה שעות בהן בילינו יחד בשיחות אין ספור על נושאים שונים, רבים ומגוונים, התלבטויות, ויכוחים, גידול ילדים, טיולים רבים במסגרת העבודה עם בני הנעורים, ובמסגרות פרטיות נהגנו לעיתים להתבדח בינינו שאנחנו כמו בעל ואשה.

והנה יום בהיר אחד, רחליה באה לעבודה ובפשטות, האומץ והישירות שנחנה בהם, מספרת לי על המחלה שהתגלתה אצלה. אני באותו רגע הייתי בהלם מבלי יכולת להגיב. לאחר שתי דקות התרגשות של שתינו, היא נעמדה מולי והכריזה את ההכרזה ששמענו מידי פעם לאורך 4 השנים הבאות: "אני יוצאת למלחמה על חיי" וכך התחילה המלחמה הפרטית שלה, שבי עוררה – לאורך כל הדרך, עד ימיה האחרונים – הערצה, כבוד ואהבה לדמות שלה.

רחליה היתה מוקפת משפחה אוהבת, חברות, חברים וידידים שכל-כך רצו לעזור. לזכותה יאמר שהיא נתנה זאת, עזרה לנו לעזור לה בלבביות שלה ובפתיחות לדבר על הדברים גם

ברגעים קשים וכואבים יותר.

לא פעם ולא פעמיים הרגשתי שהיא בעצם מעודדת את כל הסובבים אותה. לא נתפסה לרחמים עצמיים, וזמן קצר לאחר הניתוח הראשון שלה, חזרה לעבודה בבלוקונים כאילו לא ארע דבר. בתחילה קצת שמרתי עליה בעבודה גיסייתי להקל, ומהר מאד היא הודיעה לי שגמרנו עם הפריווילגיות, וחזרה לתפקד כמקודם. כל-כך שמחתי בתוכי לראות אותה באה כל בוקר לעבודה במלוא הכוח והמרץ.

בינתיים התחילה תקופת הטיפולים שהיתה לא קלה עבורה, וגם אותה סיימה בנחישות ובעקשנות שלה, והודיעה "זהו אני נצחתי במלחמה על הסרטן" וכך באמת הרגשנו. כולנו כמעט שכחנו שרחליה היתה אי פעם חולה, ושוב היתה איתנו בטיולים שנתיים, טיולי אופנים, טיול החוג לידיעת הארץ – במלוא המרץ והאופטימיות.

באחד הימים, בשעת ארוחת בוקר, בשיחה על כוס קפה, סיפרה לי רחליה שברצונה לעשות איזשהו שינוי בחייה, במקום העבודה, ורצונה הוא לחזור למשתלה. למרות שהיה לי מאד חבל, הבנתי וכיבדתי את רצונה, וקבענו בינינו שאנחנו לא "מתגרשות", אלא כל אחת ממשוכה או מתחילה בדרך שיהיה לה טוב בה, כמו שקורה אצל הרבה "זוגות נשואים".

וכך המשכנו להיפגש כמעט מידי בוקר, כשרחליה מביאה את הילדים לגן, ודוהרת על האופניים למשתלה, ובשעות הצהריים המאוחרות עולה עם עובדי המשתלה לארוחת צהרים, ואני מידי פעם גוערת ונוזפת בה על היום הארוך שהיא עובדת, והיא בחיך שלה:

"עזבי שטויות, לא קשה לי כלל".

שוב היגיעו ימים קשים יותר, ובאחת הפגישות היומיות בינינו, בשאלתי הכמעט בנאלית – רחליה מה נשמע? – הישירה מבט לעיני, שילבה את אצבעותיה באצבעותי ואמרה, "החזיקי לי חזק אצבעות" וחיכה בביטחון, ואצלי העיניים הצטעפו בדמעות, כשבכל ליבי אני מייחלת ומתפללת – אלוהים

שמור עליה.

ורחליה הלכה מאיתנו והגעועים אליה כה חזקים.

אין מילים בפי לנחם את ההורים, אברהם, הילדים, האחיות, ארנון, וכל המשפחה המורחבת, רק לנצור חזק בלב את הפשטות, האנושיות, האומץ, והאהבה שרחליה העניקה לאורך כל הדרך לסובבים אותה.

פנינקה

חותם נעורים

זכתה רחליה ובימיה האחרונים, הקשים, הקיפוח ותמכו בה ללא הרף – המשפחה וחברותיה הרבות. זוהי עדות לדמותה הפתוחה והחברותית. כי אכן כזאת היתה, תמיד פתוחה לשיחה, לקשר, ומלאה חברים וחברות סביבה.

היו לה שמחת חיים ונועם הליכות, והיו בה פשטות וצניעות והסתפקות במועט. מין חברמנית כזו שלא נרתעה מפני קשיים, שאהבה פעילות גופנית ובעיקר טיולים – טיולי אופנים בחטיבה, טיולים עם החבריה בבלוקונים, טיולים של החוג לדיענת הארץ – וחלקם כבר בעת ולמרות מחלתה.

בילדות ובנעורים היא זכורה לי כמי שנמצאת תמיד במרכז העניינים. עם מרץ והרפתקנות וחוש אחריות. גם כשהתבגרנו ואותות החיים כבר נראו בנו, נדמה היה לי שרחליה נשארה נעריית במראה, שחותם הנעורים והשובבות נשאר טבוע בה.

פעם, בשיחה על אם הדרך, סיכמה את הנושא בערך כך: "קחי את החיים בקלות. כך אני חיה ועם זה טוב לי". ומספר שנים אח"כ כשחלתה, הבנתי למה התכוונה.

לא יכולתי – ואני מאמינה שכל מי שהיה עד למאבקה במחלה הרגיש כמוני – שלא להעריץ אותה על חוזקה ונחישותה לנצח את מחלתה. בתחילת המחלה, לאחר ששבה מביה"ח והתחילה להסתובב במשק, פגשתי אותה, ובעינים דומעות ניסיתי להשתף איתה בכאבה, והיא בטפיחה על שכמי ובחיוך על פניה אמרה – "מה את בוכה, תסתכלי עלי ותביני שאין לך צורך לנחם אותי". ויצא שהיא המעודדת ואני המתנחמת. ובעוד פגישות חטופות לאורך הדרך הקצרה שנותרה לה, הרגשתי שזורמים ממנה כוחות מופלאים ונעלמים של רצון ותקווה לנצח – ולא יכלה.

וכולנו נשארו המומים וכואבים.

זתבה

"מתוך רגש חזק ואמיתי"

והחיים ביגור בכללם, יציאה לטוילים בהם פרחת רחליה, וכמעט ולא הורגש מי המטפלת ומי הילדים.

גם בימי חוליה הקפידה רחליה לבוא לבלוקונים לתפוס שיחות עם החברה על בעיות השעה. שאלה מה נשמע ומה עושים, מה קורה בבגרות, והכל מתוך רגש חזק ואמיתי שאותו הראתה לנו בשנות עבודתה איתנו.

האמנתי כי תתגבר על מחלתה, כמו שהתגברה על דברים שונים שעמדו בדרכה, אך לא כך רצה הגורל והיא עזבה אותנו, בהשאירה חלל עמוק שאיש לא יוכל לסתמו.

רחליה, אנצור בליבי את דמותך ואת אשר ניסית להעביר לי בתור מטפלת ובתור את עצמך. ■

יהי זכרך ברוך

שירן שלם



משפחת רותם הרחבה

קבלו את צערנו המרגיש חזק את כאבכם. לו רק אפשר היה, בשם שיינדל, פניה ויאיר, הייתי לוחשת:

קבלו את השנה החדשה,

בשביל הנכדים, ובשביל צמחיית הכרמל השרופה – המתחדשת ולמען התקווה.

שנה טובה

ערה"ש תש"ן

צביקה ונעמי אונגר

רחל'ה – חינוך וחינוך

שיחה לזכרה

משתתפים: יונינה דור, פניניקה עוגן, רחל'ה סגל
ובוגרי הבלוקונים – בני המחזורים בהם טיפלה.

עבודת המטפלת כיעוד

– עבודת המטפלת אצל רחל'ה היתה יעוד, ולא רק מקום עבודה.

– אני זוכרת, בכרם, היתה עובדת מתוך ראייה שחשוב לא רק לטפל בענייני ביגוד, בריאות וכד', אלא ללמד את הילדים לעבוד. ברור לכל מטפלת שלנקות לבד הרבה יותר קל להתמודד עם הילדים – משימה קשה יותר, ורחל'ה לא ברחה ממנה.

העבודה כיעוד

– אחד הדברים החשובים לרחל'ה – כלפי עצמה – היה מילוי יום עבודה. חשוב היה לה לנצל כל שעה. היה איכפת לה לגבי תחושת האכזבה של בנות מהבלוקונים, שהרגישו מיותרות בבתי ילדים ("סתם בזבזנו את היום"). התערבה אצל סדרניות העבודה וביקשה "לא לקחת סתם".

כשהיתה סדרנית עבודה, מאוד השתדלה לא להוציא עובד מ"לגין" או מהמשתלה, אם ניתן היה לפתור בעייה בתוך המערכת.

– כשהיינו שוטפות את הבית ב"כרם", הקפידה לא לעשות "צעדים מיותרים".
"גמרת את ניקיון השרותים – כשאת עולה, תמיד תזכרי להעלות את הדליים לשטיפת

חדה"א". כך היתה תמיד מזכירה לי ואני, לבושת, הייתי שוכחת. זה הרגיש אותה, והיתה מוסיפה "מה כבר אפשר לדרוש ממך".

– כשמישהו הגיע לחופשה מהצבא, היתה שואלת אותי בשקט "אולי כדאי להציע לו שיעבוד?" חשבה שדרך העבודה, ישמור על קשר עם המשק. כשאחד הבנים רצה ללכת מיגור, מיד עם תום שרותו הצבאי, שכנעה אותו לחזור לפחות לשנה לעבוד במשק, וזה מתוך אכפתיות שלבנים ולבנות יהיה קשר עם ביתם. בדיעבד מסתבר שצדקה.

– היתה עומדת ומסבירה כמה חשוב לצאת לגיוס. יצאה עם הילדים כל זמן שיכלה. אני זוכרת אותה כאם לתינוק; אברהם טיפל בבוקר בתינוק והיא היתה יוצאת עם ילדי הכיתה שלה לגיוס בעישוב כותנה ובעצי פרי.

– גם בתקופת המחלה והטיפולים שעברה היא לא ויתרה, ועבדה במקומות בהם יכלה לתרום את חלקה.

– והיתה יעילה בעבודתה. כל תנועה וכל עבודה נעשו תוך התחשבות בלוח זמנים ועמידה בו. היה בה משהו "יקי" כזה, ויחד עם זה שמרה תמיד על חיוך שובב, בשיחה עם "השובבים" ש"גנבו" טרקטורים וכו'. –

ביחד עם הילדים

— ראיתי שתמיד היתה יחד עם הילדים ולא נגדם. עם זאת, ידעה להעמידם במקומם בשעת הצורך.

— כשרחליה נכנסה לעבוד איתי בבלוקונים, מרים פרבר ז"ל עבדה בשעות אחה"צ, ועבודת המטפלת האחרת בבלוקונים היתה בשעות הבוקר, עד 13.30 בערך. רחליה עמדה על החשיבות של הימצאות המטפלות בבלוקונים, בשעות שלאחר מכן (עד 16.10) ושתינו התחלנו לעבוד גם בהן. כיום אין לי ספק שצדקה בגישתה זאת.

— תמיד אהבתי לשוחח איתה. הרגשתי מאוד חופשי. סיפרתי לה המון דברים.

— נשבר לי משעורי ספורט והתחלתי להתחמק מהם. עד אז לא ידעתי שלמדה חינוך גופני. היא הסבירה עד כמה חשוב שנשדל להשתתף ולא לעשות בעיות.

— רחליה היתה מתפוצצת מצחוק כל פעם שהיתה מספרת, איך ששתינו עברנו ועשינו פשיטה על בקבוקי הבירה בחדרים. מצאנו בחדר אחד ארגז מלא. בהתחלה חשבנו להחזיר את הבקבוקים למחסן הכללי, אבל בסוף עמדנו ושפכנו בקבוק אחר בקבוק.

— מתנדבים! רחליה לא אהבה את זה. אמרה "רק כחול לבן".

— "רק תוצרת הארץ".

— הרבה פעמים, בימי שישי ובשעות אחה"צ, רחליה היתה יושבת עם כוס הקפה על הארץ ומדברת עם החבריה.

— איתי היה לה קשר מיוחד. גם ידעתי שאפשר לדבר איתה על הטיס.

— אני זוכר אותה מהתקופה בה הייתי בצבא, עומדת בחדה"א עם כוס קפה ביד

וחיוך על הפנים, וכל הבנות סביבה.

— היתה בי הרגשה של קנאה למראה הקשר בינה לבין קבוצת הילדים שעבדה איתם (מחזור מ'). הייתי מסתכלת מהצד כיצד, לקראת טיולים שנתיים, היא והילדים — יחד — היו מארגנים בתוך הארגזים כל פריט. בכלל, בטיולים שנתיים היא פרוחה. ממש ראיתי שיש לה קשר מיוחד עם כל ילד. הילדים מאוד סמכו עליה. היתה מאוד אחראית ואמינה, הבינה את הילדים, אבל היתה לה היכולת להעניק למסגרת את הכוח והסמכות ומילה שלה היתה מילה.

יחד עם הילדים — בטיולים

— באחד הטיולים השנתיים, אני זוכר שאחת הבנות היתה חלשה, והיא ליוותה אותה בנאמנות ובמסירות לאורך כל הדרך.

— אני זוכרת שיצאה לטיול השנתי, בתקופת הביניים של המחלה. נתנה לנו להרגיש שאנחנו מאורגנים והיא אחת מאיתנו. צחקה איתנו. היה מאוד נחמד והיא מאוד הוסיפה לטיול. מאוד הערכת את זה. בטוח שהטיול היה מאמץ פיזי ולא הרגשנו את זה עליה.

— כולם היו מתעייפים, והיא היתה מרביצה את החיוך שלה, "זורקת" מילה או שתיים ומשאירה אותנו מאחור.

חיוך בעלייה הקשה

— זה היה כבר בשלב שהיתה חולה, ממש, לאחר הטיפולים הקשים שעברה. החבר'ה כעסו, כשהיא עברה אותם בעלייה. אני זוכרת שאחד הבנים ירד מהאופניים, והסתכל כמעט בכעס, כיצד רחליה חולפת על פניו באדישות ובחיוך מסויים. עלתה במהירות, ואני נגררתי אחריה וחשבתי לעצמי "אלוהים, איזה כוח רצון!"

— דיברתי עם רחליה על המחלה ולאחר הטיפולים, כשהשער התחיל לצמוח, היא שאלה אותי "איך זה נראה?"

— היה לה שער קצר וזה היה מאוד יפה בעיני. אמרתי לה "תתחדשי" והיא חייכה מבסוטי ואמרה "תודה".

— לאחר הניתוח, הכיתה שלנו באה לבקר אותה. בהתחלה היססנו, אבל אח"כ היה ממש נחמד. רחליה היתה מאוד פתוחה אלינו, דיברה איתנו וסיפרה שהיא עוברת למשתלה.

— גם אחרי שעברה למשתלה היא נשארה מאד מעורבת. לשיבות חשובות (על עתיד הבלוקונים, לינה משפחתית וכד'), היה ברור שרחליה באה. היא לא אהבה לנאום אבל העמדה שלה בוויכוח אם להמשיך לקיים את הבלוקונים, היתה נחרצת: "חייבים את זה לילדים, שיהנו מכל היחד הזה".

— אחד הדברים שהיו חשובים ביותר בעיני רחליה, בזמן המחלה, היה המפגש עם חבריה שהיו חניכים שלה בבלוקונים.

התמודדות

— למה עברה למשתלה?

— אחת ההנחיות שרחליה קיבלה, במסגרת הליווי הפסיכולוגי הקבוצתי בכיוון של "איך לנצח את המחלה" — היה לעשות שינויים דרמטיים בחיים. מכיוון שאחד הדברים החשובים בחייה היו העבודה והעבודה בבלוקונים — עשתה את ה"סוויץ" הזה ועברה למשתלה.

— הדרך שלה להתמודד עם המחלה היתה החיך שתמיד שמרה עליו כלפי חוץ, ובעצם השלה את הסובבים אותה. לי החיך נתן הרגשה מאד אופטימית. חשבתי שהיא באמת תנצח.

— הקפידה להתאפר ולהתלבש יפה.

— בדמות ובאופי של רחליה, התאים לה שתהיה סיפור של הצלחה, כמו בעיתונים בהם כתוב "ניצחה את הסרטן", אבל הסוף היה שונה.

— באחד הימים ליוויתי את אימי לצילום, לאחר חשד שמחלת הסרטן שבה והתעוררה אצלה. בביה"ח פגשתי את רחליה. אני לא הכרתי את נהלי ביה"ח. היא מייד שמה אותי מאחוריה. יחד גם ישבנו והמתנו לתוצאות הצילומים. אני אז כל הזמן דיברתי והסתובבתי בחוסר שקט. בשלב מסוים היא שאלה "מה את כל כך לחוצה?" אמרתי לה "זה נורא מפחיד אותי. כמו לחכות לגור דין", ומייד חשתי צביטה בלב: איך אני מדברת, הרי גם היא מרגישה כך והיא יושבת בשקט.

אחרי שעה, בערך, היגיעו התשובות. לכל אחת מאיתנו היגישו את הצילום, אליו היה מחובר בסיכה מכתב ובו התוצאות. אצל אמא שלי היה כתוב "הכל בסדר, אין גרורות". רחליה עמדה בפניה, מסוגרת בתוך עצמה. שאלתי אותה מה העניינים, והיא הראתה לי את המכתב בו כתוב "הגרורות התפשטו לכיוון הריאות".

לא רחוק מאיתנו עמד אברהם וניסה להבין מתוך הצילום את מה שכתוב במכתב. התגובה שלי הביעה כנראה, מבוכה, כי היא מיד "התנדבה" לנחם אותי ואמרה "איך אתם נוסעים הביתה? ניקח אתכם" ואח"כ הוסיפה "יהיה בסדר, אל תדאגי".

כל הזמן לא יכולתי להתאושש מהמחשבה שאימי — בת 75 שכבר איננה מכירה את ילדיה — זכתה בחיים — לשמחתי הרבה — ואילו רחליה, אם לשלושה ילדים קטנים שכל-כך זקוקים לה, אצלה המחלה מתפשטת. איזה חוסר צדק!

כך פוחדת מהמוות". אח"כ אמרה לי: "תגידי אחרי: רחליה, את לא תמותי", ואני אמרתי בקול רם: "רחליה, את לא תמותי" וחיכנו אחת לשנייה והמשכנו בעבודה כרגיל.

— היא תמיד היתה אומרת "פניקה, אני יוצאת למלחמה ואני מנצחת". פעם, על השביל בבלוקונים לאחר שניתחו אותה, היא אמרה: "הסתכלי עלי, אני נראית לך אדם שהולך למות?" "אני לא רוצה למות" ו"אני כל



סוף לינון, חם המאבק.
לא עזרה כל חוכמת הרפואה.
כל תבונת מעשי אדם.
לא הושיעה כל ידידות שופעת מסביב.
כל אהבה שבכוחה להציל מרע.
כבת אדם חפה מרשע וזדון. עברו ימיך.
כבת אנוש ביפי תארך אבדת לנו.
ואנו בקהל קודר כבד לא נפסיק לשאול לחמוה מה חטא נמצא בך?
על מה ולמה כך קרה?
קבל נא הר כרמל ידוק תמיד את פרח רוחם שנווע והיא במלוא פריחה.
שמור לנו בתוך יפי נופך את דמותה הנפלאה של רוחלה.

ארנון רותם — בשם האחיות ובשם הדור הצעיר



ונשארת את

אשה אחת עוברת

על הגשר הצר

והגשר עגול וקצוב וקצר

אני מושיפה

את ידי לקראתה

והזרוע נשארת. והאשה עברה.

עברה והולכת הולכת נורא

עברה ושלכת שלכת קרה

רציתי לה פרוח. ידי התאזנה

והפרוח נשאר. והאשה עברה.

ואני עוד בפרח

לפי בכף יד

אומר אהבה לא נשמעת לעד

פועם על הגשר

באור הנמעט

והאשה עברה

ונשארת

את.

★

עידית